

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka – historycznym przełomem

Autor tekstu: **Jerzy Kolarzowski**

I. Rodowód Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka

W dziejach Europy walka o prawa człowieka ma kilkusetletnią tradycję. Jej etapy wyznaczają takie akty jak: Wielka Karta Swobód z 1215 r., Habeas Corpus Act z roku 1679, Deklaracja Niepodległości St. Zjednoczonych z 1776 r., francuska Deklaracja Praw Człowieka z 1789 r. W ciągu stuleci zmieniało się zarówno nasilenie tej walki i jej charakter, a ponadto modyfikacji ulegały treści, o które walczono. Abstrakcyjno-prawne pojęcie „prawa człowieka” wykształciło się w XIX w. Terminem tym posługiwano się w odniesieniu do zapisów w konstytucjach nowożytnych określających uprawnienia obywateli. Pojęcie to znalazło również zastosowanie w międzynarodowym prawie traktatowym (np. traktaty pokojowe podpisane podczas Kongresu Wiedeńskiego w 1815 r., a także Traktat Paryski z 1856 r., czy Traktat Berliński z 1878 r., które gwarantowały mniejszościom religijnym wolność wyznania a także niektóre prawa cywilne).

W okresie międzywojennym upowszechniano międzynarodowe normy prawa humanitarnego (są to normy dotyczące czasu działań wojennych). Równocześnie na forum międzynarodowym zaczęto rozpatrywać wewnątrzpaństwową ochronę praw człowieka (ale umowy gwarancyjne dotyczyły tylko terytoriów mandatowych Ligi Narodów). Do lat czterdziestych naszego wieku międzynarodowa ochrona praw człowieka miała charakter wycinkowy: obejmowała tylko pewne kategorie osób, w zakresie niektórych tylko praw i była ograniczona terytorialnie. Do czasu utworzenia Organizacji Narodów Zjednoczonych nie było w zasadzie umowy międzynarodowej, która by nakładała na państwa obowiązek zagwarantowania swoim obywatelom elementarnego katalogu praw i wolności. Tragiczne doświadczenia II wojny światowej utorowały drogę **międzynarodowej** i zarazem **powszechnej** ochronie praw człowieka.

Na konferencji w San Francisco (kwiecień 1945) powołującej do istnienia ONZ pewna liczba państw uważała, iż Karta Narodów Zjednoczonych powinna być uzupełniona Kartą Praw Człowieka. Karta ta miała stanowić jej część integralną i być szczegółową kodyfikacją tych praw. Projekt ten spotkał się z dużą sympatią, lecz postanowiono zająć się nim odrębnie ze względu na brak uzgodnionego dokumentu. Dlatego Komisja Praw Człowieka stała się jedyną specjalistyczną agendą wymienioną w Karcie NZ (art. 68). Od samego początku zdawano sobie sprawę z rozległości i złożoności podjętej problematyki. Z tego powodu prace ONZ szły od razu w dwóch kierunkach: pierwszym mającym dotyczyć generalistów – przede wszystkim przygotowania Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka oraz konstytutywnych paktów, i drugim szczegółowo-tematycznym zajmującym się opracowaniem gwarancji w zakresie jednego typu praw lub ich aspektów (np. zakaz niewolnictwa, dyskryminacji rasowej, karanie ludobójstwa) albo tylko jedną kategorią osób (np. ochrona praw kobiet, dzieci, mniejszości narodowych itp.).

Prace ONZ nad Deklaracją Praw Człowieka w pełni wdrożono w 1947 roku i od tego momentu postępowaly dość szybko. Pierwotną wersję dokumentu w 44 artykułach przedstawił w Komisji Praw Człowieka francuski prawnik (laureat pokojowej nagrody Nobla za rok 1968) René Cassin. Później dokument przedyskutowała Rada Gospodarczo-Społeczna, co zaowocowało roboczą wersją projektu przekazanego następnie specjalnej podkomisji Zgromadzenia Ogólnego. Projekt trafił wkrótce pod obrady i głosowanie na sesji plenarnej. W dniu 10 grudnia 1948 r. **Powszechna Deklaracja Praw Człowieka** została uchwalona w formie rezolucji na III sesji Zgromadzenia Ogólnego ONZ. Na tej samej sesji uchwalono drugą rezolucję dotyczącą rozpowszechniania wiadomości o Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka. Dzień 10 grudnia stał się Międzynarodowym Dniem Praw Człowieka obchodzonym przez ONZ od roku 1950. Za Deklaracją głosowało 48 państw, a 8 innych wstrzymało się od głosu. Były to: Białoruska SRR, Czechosłowacja, Jugosławia, Polska, Ukraińska SRR, ZSRR, Unia Południowej Afryki (RPA) i Arabia Saudyjska. W przypadku Unii Południowo-Afrykańskiej spowodowane było to polityką segregacji rasowej, a dla Arabii Saudyjskiej decydującą przyczyną był ortodoksyjny islam traktowany jako ideologia integrystyczna. Państwa

socjalistyczne — członkowie ONZ, stosunkowo aktywne w trakcie prac przygotowawczych nad Deklaracją (zwłaszcza Czechosłowacja i Polska) wstrzymały się od głosowania w duchu zimnowojennej polityki ZSRR. Delegaci państw socjalistycznych przed samym głosowaniem przedstawili zasadniczą krytykę Deklaracji, formułując następujące zarzuty: 1) wskazywano na abstrakcyjność sformułowań i brak ustrojowych gwarancji dla deklaratoryjnego katalogu praw, 2) domagano się zakazu propagandy wojennej oraz zapisu o wyłącznie pokojowym wykorzystaniu badań naukowych, 3) wytykano istotne luki w zakresie ochrony praw mniejszości etnicznych, 4) ponadto, przedstawiciel ZSRR uważał, że Deklaracja wymierzona jest w zasadę suwerenności państw i przez to sprzeczna z Kartą Narodów Zjednoczonych.

Deklaracja jest pierwszym w historii manifestem, którego nie inspirowały zwycięskie rewolucje lub ruchy narodowo-wyzwoleńcze, pierwszym jaki wyłonił się z dyskusji przy stole obrad konferencji międzynarodowej. Opracowana została z ogromnym trudem, tuż przed najostrzejszym okresem lat zimnowojennych. To właśnie ten dokument najpierw politykom i dyplomatom a później i kształcącym się społeczeństwom zdołał uświadomić wspólnotę losu i zagrożeń pomimo odmiennych form dziedzictwa cywilizacyjnego. Wzrastająca współzależność zjawisk życia międzynarodowego narzuciła ludzkości nieodparty kompromis.

II. Treść i przesłanie Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka

Pierwsze trzy artykuły Deklaracji mają ogólny charakter i głoszą zasady sprecyzowane już w dobie Wielkiej Rewolucji Francuskiej, takie jak: „wolność, równość, braterstwo”. Dokument czerpie tu ze wzorów swej historycznej poprzedniczki, jaką była francuska Deklaracja Praw Człowieka i Obywatela z 1789 r. Kolejne artykuły (4-21) poświęcone są prawom obywatelskim i politycznym. Pojawiają się w nich bezwzględne zakazy moralne (np. zakaz niewolnictwa, traktowania ludzi w sposób okrutny lub poniżający). Wyliczone są następnie zasadnicze prawa i wolności osobiste. Artykuły (22-27) dotyczą praw ekonomicznych, społecznych i kulturalnych. Trzy ostatnie artykuły dotyczą interpretacji Deklaracji i budują pomost umożliwiający akceptację jej we wszystkich państwach świata. Chociaż cała Deklaracja mówi o prawach człowieka, u jej podstaw nie leży jedna doktryna polityczna. Wyraźnie nawiązuje ona zarówno do zdobyczy XVIII i XIX-wiecznego liberalizmu, jak też do haseł socjalizmu znanych z programów partii socjalistycznych i komunistycznych. U podstaw Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka tkwi motywacja humanistyczna. Na tego rodzaju charakter omawianego dokumentu wskazuje pierwsze słowo tytułu. Przymiotnik *powszechna* wskazuje na to, iż dokument ten zobowiązuje w sensie moralno-prawnym *każdy* podmiot prawa międzynarodowego. Deklarację tę nazwano więc *powszechną* a nie np. „międzynarodową” gdyż użycie tego ostatniego słowa oznaczałoby, że Deklaracja obowiązuje tylko między tymi państwami, które zaakceptowały ją w akcie głosowania. Deklaracja ta rodzi zobowiązania bez względu na stopień jej akceptacji a nawet wbrew woli konkretnego państwa. Prawa w niej zapisane nie tracą swego zobowiązującego charakteru także wtedy, gdy jakieś państwo neguje poszczególne jej postanowienia. Pierwszy i ostatni (trzydziesty) artykuł daje prawo do takiej interpretacji tego dokumentu, iż Deklaracja dotyczy „wszystkich ludzi” i obowiązuje „jakiegokolwiek państwa, grupy lub osoby”. Obejmuje więc zarówno państwa i instytucje przestrzegające owych praw, jak i takie, w których prawa są łamane z woli rządzących. Tym samym owa *powszechność* Deklaracji Praw Człowieka odróżnia ją od innych dokumentów ONZ mających wyłącznie międzynarodowy charakter. Rezolucja z 10 grudnia 1948 jest pierwszą *powszechną* proklamacją w historii prawa międzynarodowego.

Określenie *deklaracja* oznacza, że treść tego dokumentu ma charakter stwierdzający, deklaratoryjny a nie ustanawiający, konstytutywny. Wiele państw formułowało zastrzeżenie, iż dokument ten przez to, że został nazwany „deklaracją” uzyskał w prawie międzynarodowym jedynie moralno-polityczne a nie formalno-prawne znaczenie. Opracowane wraz z Deklaracją Pakty Praw Człowieka (mające formalno-prawny charakter i formę międzynarodowej konwencji) czekały na przegłosowanie osiemnaście lat, a na uzyskanie mocy wiążącej dwadzieścia sześć. Ale właśnie rezolucja uchwalająca Powszechną Deklarację Praw Człowieka utorowała drogę szczególnym procedurom w zakresie międzynarodowej ochrony praw ludzkich. Rezolucje mające charakter intencyjnych deklaracji zaczęły o kilka bądź kilkanaście lat wyprzedzać konwencje w konkretnej materii (np. Deklaracja Praw Dziecka z 1959 r. poprzedza Konwencje Praw Dziecka z 1989 r.).

Powszechna Deklaracja Praw Człowieka jest pierwszym w historii aktem, który zajmuje się prawami człowieka w sposób kompleksowy i uniwersalny. *Prawa człowieka* w niej zawarte

zostały potraktowane jako przyrodzone i samoistnie istniejące. Deklaracja tych praw nie ustanawia, lecz tylko je precyzuje, kodyfikuje, głosi ich uznanie, popieranie, poszanowanie, zachęca do ich przestrzegania. *Samoistne istnienie praw człowieka przyjmuje się w niej jako bezsporne*. Deklaracja mówi o uprawnieniach, czyli *podmiotowych prawach człowieka* jako o treści rzeczywiście istniejącej i obowiązującej. Rzecz w tym, iż żaden generalny dokument prawa międzynarodowego zarówno w przypadku tzw. „tradycyjnych” praw obywatelskich, takich jak: osobiste, polityczne i cywilne prawa człowieka, jak i w odniesieniu do „nowych” praw podmiotowych: ekonomicznych, społecznych i kulturalnych nie odwołuje się do woli państw. Podstawą istnienia wszelkich praw człowieka jest przyrodzona każdej jednostce ludzkiej *godność*, a nie historycznie zmienny system polityczno-prawny czy międzynarodowe prawa pozytywne. Deklaracja w swoich sformułowaniach zarówno w pierwszym zdaniu „Wstępu” jak i w pierwszym artykule odwołuje się do pojęcia *przyrodzonej godności człowieka*. *Godność* ta przysługuje każdej jednostce ludzkiej ze względu na jej obdarzenie „*rozumem i sumieniem*”. Jest więc owa *godność* rozumiana filozoficznie w duchu europejskiej tradycji prawa natury. Wola rządzących ma oczywiste znaczenie dla wewnątrzpaństwowej realizacji praw człowieka. Nie jest ona natomiast potrzebna dla samoistności tych praw ze względu na ich podmiotowy, przyrodzony i kreacyjny charakter. Realne uprawnienia człowieka w dużym stopniu zależały i niestety nadal zależą od miejsca na Ziemi, w którym przyszło mu żyć.

* * *

Recepcja Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka nie przebiegała harmonijnie i jednolicie. Na forum ONZ podkreśla się jej przełomowy i zarazem modelowy charakter. Po raz pierwszy standardy dotyczące godności człowieka i jego niezbywalnych praw znalazły klimat uznania w szerokim stopniu na arenie międzynarodowej i zaczynają być przestrzegane w coraz to nowych rejonach świata. Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka z 1966 r. potwierdzają i rozbudowują szereg zapisów występujących w Deklaracji. Wiele państw, włączając się w działalność międzynarodową na forum ONZ, Pakty te ratyfikowało. To z kolei zmusiło je do stopniowej recepcji, uwzględniania (przy tworzeniu i nowelizacji ustaw), a nade wszystko do przestrzegania tych praw i standardów w ich wewnętrznych stosunkach politycznych i systemach prawnych. Akceptacja Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka przebiegała inaczej w państwach o odmiennych ustrojach i w różnych częściach świata. W Polsce zaczęto o niej pisać po „odwilży” 1956 r. Niestety szereg jej konkretnych zapisów nie było przestrzeganych, akceptacja innych stała pod znakiem zapytania. Domaganie się od władz partyjno-państwowych uwzględniania tych praw było istotnym problemem. Od 1976 r. Polskę zaczęły obowiązywać Międzynarodowe Pakty Praw Człowieka. Równocześnie stała się realna i szybko rozwinęła opozycja demokratyczna, która wielokrotnie domagała się respektowania praw człowieka. Nie bez znaczenia był też Dokument Końcowy Konferencji Bezpieczeństwa i Współpracy w Europie (podpisany przez 33 państwa Europy oraz Stany Zjednoczone i Kanadę w sierpniu 1975 r. w Helsinkach). Dokument ten uzależniał współpracę międzynarodową od przestrzegania praw człowieka we wszystkich państwach, których dotyczył. Konferencja z Helsinek spełniła taką rolę jak Kongres Wiedeński kończący erę napoleońską czy Kongres Wersalski definiujący ład pokojowy po pierwszej wojnie światowej. Akt Końcowy Konferencji z Helsinek stawiał jednocześnie zagadnienia respektowania praw człowieka zapisanych w Powszechnej Deklaracji i potwierdzonych w Paktach jako integralną część zagranicznej polityki pokojowej. Prawa człowieka przyjmowane za Powszechną Deklaracją stają się w owym dokumencie jedną z najistotniejszych przesłanek gwarantujących istnienie światowego pokoju. Wszystko to razem umożliwiło zmniejszenie napięcia i agresywnej rywalizacji pomiędzy ZSRR a USA. Stało się zamknięciem okresu zimnej wojny i przejściem do ogólnoeuropejskiej współpracy. Tym sposobem przygotowany został grunt pod procesy integracyjne dotyczące całego kontynentu. Ich kolejnym etapem stała się „jesień narodów” z 1989 r. zapoczątkowana przemianami demokratycznymi w Polsce.

*

Biuletyn Olimpiady Filozoficznej, nr 7, Warszawa 1994.

Jerzy Kolarzowski

Doktor, adiunkt w Instytucie Historyczno-Prawnym Uniwersytetu Warszawskiego (Wydział Prawa i Administracji). Współzałożyciel i rzecznik prasowy PPS (1987 - luty 1988), zwolniony z pracy w IPIP PAN (styczeń

1987), współredagował Biuletyn Informacyjny Ruchu Wolność i Pokój (1986–1987), sygnatariusz platformy Wolność i Pokój (1985), przekazywał i organizował przesyłanie m.in. do Poznania, Krakowa, Gdańska, Lublina i Puław wielu wydawnictw podziemnych. Posiada certyfikat „pokrzywdzonego” wystawiony przez IPN w 2003 r. Master of Art of NLP. Pisze rozprawę habilitacyjną "U podstaw europejskiej filozofii praw człowieka. Narodziny jednostki w sferze publicznej i prywatnej w pismach Braci Polskich". Zainteresowania: historia instytucji życia publicznego i prywatnego, myśl etyczna i religijna Europy (zwłaszcza okresu reformacji). Bada nieoficjalne nurty i idee inspirujące kulturę europejską. Hobby: muzyka poważna, fotografia krajobrazowa. Autor książki [Filozofowie i mistycy](#)

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 15-04-2006)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4710) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,4710>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl